

ANKARA ÜNİVERSİTESİ TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
“ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ”
ATA-101 DERS İÇERİKLERİ

5

**Birinci Dünya Savaşı; Osmanlı Devleti Açısından Birinci Dünya Savaşı;
Birinci Dünya Savaşı'nın Sonuçları**

I. Dünya Savaşı

19. yüzyılda siyasal, sosyal ve ekonomik dengeleri alt üst eden iki olay; Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte etkili olan en önemli gelişmelerdir. 1789 Fransız Devrimi ile Avrupa'da yayılan ulusçuluk akımının etkisi ile yeni devletler kurulmuş, sınırlar değişmiştir. İtalya'da ve Almanya'da siyasal birliğin kurulması, bu iki devletin yeni güçler olarak belirmesi, Avrupa dengesine yepyeni bir biçim vermiştir. Bu iki örnek, aynı zamanda Balkan ulusçularını kendi ulus devletlerini kurmak konusunda cesaretlendirmiştir. Üretim patlamasına yol açan Sanayi Devrimi ise sömürgeci devletlerin yeni hammande kaynaklarına ve pazarlara olan ihtiyaçlarını arttırmıştır. Bu durum Avrupa'nın büyük devletleri arasındaki ekonomik rekabeti şiddetlendirmiştir ve var olan siyasal bunalımların da etkisi ile bloklaşmaya yol açmıştır.¹

1914 yılına gelindiğinde; İngiltere, küresel güç olmasını sağlayan denizlerdeki üstünlüğünü Almanya'ya kaptırmamak için bu devlette sıkı bir rekabet durumunda idi. Bir yandan dış pazarlar ve dünya egemenliği için İngiltere-Almanya yarışması devam ederken, aynı dönemde Fransa ise 1870 Sedan Savaşı ile Almanya'ya kaptırıldığı kömür yataklarıyla ünlü Alsace-Lorraine bölgesini geri almak içi fırsat kollamaktaydı ve bu nedenle de Fransız-Alman gerginliği devam etmekteydi. Bu arada Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında, Balkanlar'da Germen-Slav ulusçuluğu çatışması yaşanmaktadır idi. Bütün bu gerilimler ve rekabetler, Avrupa'da aşırı silahlanmaya yol açmış ve birbirine zıt iki bloğun doğmasına neden olmuştur. 1882 yılında Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında *Üçlü İttifak* (Bağışma Devletleri) kurulmuş, sonraki yıllarda ise buna karşı olarak İngiltere, Fransa ve Rusya arasında *Üçlü İtilaf* (Anlaşma Devletleri) oluşturulmuştur.²

Bu gergin ortamda, 28 Haziran 1914'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdi Arşidük François Ferdinand ve karısının Saraybosna'da bir grup Sırp ulusçusu genç tarafından düzenlenen suikast ile öldürülmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. Barut fiçisine dönen Avrupa için bir kırılcım niteliği taşıyan bu suikast sonrasında, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki ilişkiler kopmuştur.³

Saraybosna suikasti üzerine 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş açmıştır. Çatışmanın hemen ilk günlerinde, Rusya, Sırbistan'ın yanında yer alırken, Almanya, Avusturya-Macaristan'ı desteklemiştir. Bu arada Almanya'nın, Fransa ve Belçika'ya da savaş açması üzerine, İngiltere, Almanya'ya savaş ilan etmiş ve Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu arada Japonya'nın, Almanya'ya karşı savaşa girmesiyle, çatışmalar Avrupa'nın dışına sıçramıştır.⁴

Osmanlı Devleti Açısından Birinci Dünya Savaşı

Savaşın başladığı sırada, İttihat ve Terakki yönetiminde bulunan Osmanlı Devleti'nin en yakın olduğu ülke Almanya idi. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Almanya'ya siyasi ve ekonomik açıdan yaklaşımının en önemli nedeni, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni dışlamış olmaları ve Rusya karşısında yalnız bırakmalarıdır. Bu dönemde Osmanlı'nın Almanya'ya yakınlAŞASının bir başka nedeni de, İngiltere'nin, Osmanlı Donanması için sipariş verilmiş olan gemileri savaşın yaklaşmakta olduğunu bahane ederek vermemesidir. Bu gelişme Osmanlı kamuoyunda büyük bir tepki yaratmıştır.⁵ Böyle bir dönemde, Osmanlı Devleti, daha savaş öncesinde Almanya ile ittifak görüşmelerine başlamıştır. Bu görüşmeler sonrasında savaşın hemen başında, 2 Ağustos 1914'te

¹ A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 5-19.

² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, 11. B., Alkım Yay., İstanbul, (t.y.), s. 19-26.

³ Ülman, a.g.e., s. 1.

⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 103-105.

⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C. III, Kısım I, TTK Yay., Ankara, 1983, s. 71-73.

Almanya ile Osmanlı Devleti arasında gizli bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre Rusya savaşa girerse, Osmanlı da Alman İmparatorluğu ile birlikte hareket edip savaşa dahil olacaktır.⁶

Almanya ile ittifak imzalayan Osmanlı Devleti, buna rağmen savaşın ilk günlerinde tarafsızlığını ilan etmiştir. Bu arada İngiliz gemilerinden kaçmakta olan *Goeben* ve *Breslau* adında iki Alman savaş gemisi, 10 Ağustos 1914'te Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın verdiği izinle Çanakkale Boğazı'nı geçerek, Marmara Denizi'ne girmiştir. Osmanlı Hükümeti, bu iki geminin satın alındığını açıklamış ve gemilerin komutanını Osmanlı donanmasının 1. Amirallığıne atamıştır. *Goeben*'ne Yavuz, *Breslau*'a ise Midilli adı verilmiştir.⁷ 29 Ekim 1914'te Yavuz ve Midilli'nin yanlarında yardımcı gemiler olduğu halde Rus limanlarını topa tutmasının hemen ardından, Rusya savaş ilan etmiş ve Osmanlı Devleti, bir oldubitti ile kendini savaşın içinde bulmuştur.⁸ İngiltere ve Fransa, müttefikleri Rusya'nın yanında yer alarak, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir.

Bu arada Almanya ise hem Osmanlı ordusunun gücünden yararlanmak hem Halifenin dinsel gücünü kendi sömürge çıkarları için kullanmak hem de kendi askeri yükünü hafifletmek için Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini desteklemiştir. 1914 yılının Kasım ayında savaşa giren Osmanlı Devleti, daha ilk günden itibaren ordusunu Alman Genelkurmayına teslim etmiş ve bu nedenle de aynı anda birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bir yıl kadar önce, küçük Balkan devletleri karşısında tutunamayan ordu, bu denli ağır bir savaşta beklenenden daha yüksek bir performans göstermiş ve İtilaf güçlerine büyük kayıplar verdirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti açısından yıl yıl şu şekilde cereyan etmiştir:

1914

Osmanlı savaşa girdikten sonra, Almanların telkiniyle, İngiliz sömürgesi olan İslam topluluklarında isyanlar çıkarmak için Padişah V. Mehmet tarafından *Cihad-i Ekber* 14 Kasım'da ilan edilmiştir.⁹ Osmanlı Ordusu ilk çatışmaya Ruslarla Kafkas Cephesinde girmiştir. 8 Kasım'da başlayan harekât, 22 Aralık–6 Ocak 1915 tarihlerinde Enver Paşa'nın komutasında gerçekleşen Sarıkamış yönüne doğru bir kuşatma taarruzu ile devam etmiş, ancak bu taarruz esnasında Allahüekber Dağları yöresinde soğuk ve açılığın da etkisi ile bir bozgun yaşanmış ve ordunun dörtte üçü yitirilmiştir.¹⁰

1915

1915'in en önemli olaylarından biri Çanakkale Savaşları'dır. İngilizler ve Fransızlar Çanakkale Boğazını geçtikten sonra İstanbul'u kontrol etmek istemişlerdir. Bu amaçla güçlü donanmalarıyla 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'na saldırmışlardır. Ancak bu güçlü donanma, isabetli top ateşi ve mayınların boğazı tıkamasıyla beklenmedik bir yenilgiye uğramıştır.¹¹ Deniz yolu ile geçemedikleri boğazı, bu kez karadan istila ederek aşmak amacıyla 25 Nisanda çoğu ANZAK (Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri) birliklerinden oluşan İtilaf ordusu, Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine çıkışma harekâti düzenlemiştirlerdir. Osmanlı ordusunun başarılı savunmasını aşamayan İtilaf güçleri, Çanakkale Cephesinden, 1916 yılının başlarında geri çekilecektir.

Aynı yıl, 4. Orduya bağlı Osmanlı birlikleri başlarında Bahriye Nazırı Cemal Paşa olduğu halde, Mısır'ı alabilmek için Kanal Harekâtına girişmişlerdir. Ocak ayında Sina çölünü aşan Osmanlı ordusu, 3 Şubatta, Süveyş Kanalına saldırmış, ancak bu harekât başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹²

1915, aynı zamanda Ermeni olaylarının yaşadığı yıldır. Kafkas cephesinde, Rusların ileri hareketi sırasında, ayrılıkçı Ermeniler de ayaklanmışlar ve Rus ordusunun ilerlemesine olanak sağlamışlardır. Bu konuda bir tedbir arayışı içine giren Osmanlı hükümeti aldığı karar ile Anadolu'da yerleşik olan Ermenilerin zorunlu göçe tabii tutularak Osmanlı'nın Kuzey Arabistan bölgесine

⁶ Veli Yılmaz, *1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Mat., İstanbul, 1993, s. 57-59.

⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 161-173.

⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 87-91.

⁹ Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997, s. 74.

¹⁰ Mahmut Boğuşoğlu, *Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları*, Kastaş Yay., İstanbul, 1990, s. 60-68.

¹¹ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Cilt V, Çanakkale Cephesi Harekâti, 1nci, 2nci ev 3ncü Kitapların Özetenmiş Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002, s. 31-47.

¹² Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi*, C. IV, Cem Yay., Ankara, 1997, s. 47.

yollanması yönünde olmuştur. Göç esnasında, yolculuğun taşitsız yapılması, açlık, hava şartları, hastalıklar ve yağmacılık gibi nedenlerden dolayı, birçok Ermeni hayatını kaybetmiştir.

1916

1916 yılının ilk aylarında Ruslar, Kafkas cephesinde yeniden harekete geçmişlerdir. Şubat-Mart aylarında Erzurum, Rize, Trabzon, İspir ve Muş'u almışlar, yaz aylarında güneybatı istikametinde ilerlemişlerdir. Rus ordusu ancak Bitlis'in batısında durdurulabilmiştir. Irak cephesinde ise İngilizlere karşı önemli bir zafer kazanılmıştır. 29 Nisan 1916'da Kutülamare'de İngiliz birlikleri yenilerek General Townshend esir alınmıştır. Filistin cephesinde ise Osmanlı ordusu ikinci kez Kanal Harekatı düzenlemiş olmasına rağmen yine başarısız olmuş ve geri çekilmiştir. Bu yılın bir başka gelişmesi ise Arap İsyanıdır. Amacı *Büyük Arabistan Krallığı*'nı kurmak olan bu harekete destek veren İngiliz ve Amerikalılar bir yandan da Filistin'de Yahudilerin yerleşimine onay vererek, İsrail devletinin temellerini atacaklardır.¹³

1917

İlkbaharından itibaren Rusya'da yaşanan iç karışıklıklar ve ardından gerçekleşen ihtilal Rusya'yı fiilen savaşamaz hale getirmiştir. İttifak Devletleri içinde ortaya çıkan bu boşluğu ise Amerika Birleşik Devletleri doldurmuştur. Yunanistan, savaş sonrasında olusacak yenidünya döneminde yer alabilmek amacıyla 26 Haziran 1917'de İttifak Devletlerine savaş ilan etmiştir.¹⁴ Yunanistan'ın savaşa girişi daha sonraki dönemde Osmanlı Devleti açısından son derece kritik sonuçlar doğuracaktır. 2 Kasım 1917 tarihinde uluslararası Siyonist hareketin liderlerinden olan Lord Rothschild'e bir mektup göndererek, Filistin topraklarında bir Musevi devleti kurulmasına İngiliz Hükümetinin destek olacağını bildirmiştir. Ortadoğu'nun kaderi ile ilgili bir başka gelişme aynı yıl yayınlanan *Balfour Deklarasyonu*'dur. Söz konusu deklarasyon ile Yahudi yerleşimcilerin bölgeye gelmesindeki engel ortadan kalkmıştır.

1918

Bu yıla damgasını vuran uluslararası gelişme ise savaş sonrası her halkın kendi geleceğine sahip olması ilkesine dayanan, barış koşullarıyla ilgili önerilerin bulunduğu 14 maddeden oluşan ABD Başkanı Wilson'un Prensiplerinin 8 Ocak 1918'de yayımlanmasıdır.

Savaşın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde bir taht değişikliği yaşanmıştır. 3 Temmuzda V. Mehmet Reşat'in vefatı üzerine VI. Mehmet (Vahdettin) tahta çıkmıştır.¹⁵ Bu dönemde Rusların Kafkaslardan çekilmesiyle ortaya çıkan boşluktan yararlanan Enver Paşa, Pantürkist bir politika izlemeye başlamış ve Kırım'dan Orta Asya'ya kadar uzanan bir Türk İmparatorluğu kurmak istemiştir. Bu dönemde Rusya'nın dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan *Mavera-i Kafkas Birliği*'ni oluşturmuşlardır. Aynı günlerde özellikle Bakü'deki zengin petrol yatakları İngiliz ve Almanların bu bölgeye yönelmesini sağlamış, bu iki devletin kıskırtmalarıyla birlik kısa süre sonra dağılmış, bunun üzerine Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ayrı ayrı devletler olarak ortaya çıkmışlardır.¹⁶

Kafkas cephesinde gösterilen başarılara rağmen Irak ve Filistin cephelerinde yaşanan yenilgiler Osmanlıları zor durumda bırakmıştır. Ekim başında İttifak Devletlerine bağlı Bulgaristan'ın savaş dışı kalması üzerine Osmanlı Devleti için de savaşın sonuna gelinmiştir. Ekim ayında İngiltere'den ateşkes istenmiş ve 30 Ekimde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.

¹³ Turan, *a.g.e.*, s. 54-56.

¹⁴ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yay., İstanbul, 1992, s. 111-117; Ari, *a.g.e.*, s. 284.

¹⁵ Ari, *a.g.e.*, s. 360; Türk geldi, *a.g.e.*, s. 136.

¹⁶ Tunçay, *a.g.m.*, s. 50.